

A médiaeszközök hatása a rurális térben című tanulmányában Lovas Kis Antal a televízió és az internet hatását vizsgálja. Rámutat arra, hogy a médiából származó információk amellet, hogy folyamatos külső hatást jelentenek, a virtuális tér használatával egyre gyakrabban lokális válaszokat is kiváltanak. Rámutat arra, hogy a lokális közösségek társadalmi folyamatainak megértése csak abban az esetben lehetséges, ha a kutatók egyidejűleg nyomon követik az online és offline világokat is.

Vajda András *A disznótartás és disznóölés alakulása a Maros menti Sáromberkén* című írásában az erdélyi rurális közösségek egyik meghatározó használatának, a disznónak tartási és feldolgozási módjait mutatja be. Tanulmányát pedig helyszíni terepmunka alapján az ehhez kapcsolódó, az elmúlt száz évben folyamatosan változó, átalakuló szokások elemzésével egészíti ki.

A kötetet Balogh Balázs és Fülemile Ágnes *A „svájci villa” típusú építkezés divatjának hatása Kalotaszegen* című tanulmánya zárja, mely a jelzett

építkezés városi és polgári hatását vizsgálja egy néprajzi szempontból jelentős régióban. Az 1890-es években kialakuló épületdekorációk elterjedése és felvirágzása ezen a vidéken több tényezőnek köszönhető. A vidék famegmunkálási hagyományai mellett a kalotaszegiek megnövekedett mobilitása és az arra épülő rugalmas jövedelemszerzési stratégiák, a polgári hatások befogadására és adaptációjára való kulturális nyitottság eredményeképpen egy reprezentatív dekorációs stílus alakulhatott ki.

Elmondható, hogy a tanulmánykötet jól illeszkedik a Kriza János Néprajzi Társaság hasonló tematikájú kiadványainak sorába, melyek a 21. századi Kárpát-medencei vidéken zajló folyamatok jobb megértéséhez segíthetik hozzá a szakembereket, illetve a téma iránt érdeklődő „kivülállók” is betekintést nyerhetnek a jelenben zajló kutatásokba és megismerhetik azok eredményeit.

Nagy Ákos

Hitek, határok a múltak és jövők között

Györfy Eszter: *Átrajzolt határok. Felekezeti együttélés, vallási és etnikai kötődések Székelyföld és Moldva határán*. Bp., Balassi Kiadó, 2021., 328 oldal és 16 képmelléklet

Peti Lehel: *„Krisztus ajándéka van bennünk.” Pünkösdzimzus moldvai román, roma és csángó közösségekben*. Bp.–Kvár, Balassi Kiadó–Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020., 164 oldal és 24 oldal képmelléklet

Ahogy a kolozsvári néprajz és szociológia, pszichológia és filozófia szakok mellett egyre markánsabb helyet nyert a kulturális antropológia is, valóságos intézményközi versengés indult meg a magyarországi, erdélyi, romániai antropológusok között. A magyar nyelvi térfélen az ELTE, a miskolci, debreceni tanszékek mellett gazdagodott, kínálatában bővült a szegedi, veszprémi és a pécsi néprajzi-antropológiai tanszék is. Lettek eközben állandó műhelyek, szakirányú tárgykörök, ágazati tudásterületek, melyekben (sok egyéb között) mind markánsabb

szerepet, utóbb elismerő visszhangot is kapott a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén indult *Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából* sorozat eddigi tizenkét kötete. A Pócs Éva gondozásában és sorozatszerkesztői gondossága révén a műhelyéből kinőtt néprajzos nemzedék egy új tónusa, megújult eszközrendszere és kitágított szemléletmódja hódít teret immár, miközben Pócs is ontja a gazdagabbnál gazdagabb konferencia- és tanulmányköteteket. Elég itt a sorozat gyimesi lakodalmakra, zombori

A. Gergely András (1952) – politológus, kulturális antropológus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Pécsi Tudományegyetem DTI oktatója, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság volt elnöke, Budapest, andrasergerelya@gmail.com

ördögüzőre, orvosistenekre, ünnepekre, babonákra, mágikus cselekedetekre vagy pogányokra, boszorkányokra fókuszáló szerzői köteteket megidézni, s rögtön világossá válik, miért is érdemes belátó pillantást vetni a nemrégiben megjelent *Present and Past in the Study of Religion and Magic* (Hesz Ágnes és Pócs Éva szerkesztette) kötetre vagy Györfy Eszter *Atrajzolt határok. Felekezeti együttélés, vallási és etnikai kötődések Székelyföld és Moldva határán* című kiváló monográfiájára utalni (a sorozatról a Balassi Kiadó weboldalán részletek is találhatóak), valamint Peti Lehel alább még bemutatandó művére is. Mindezek világosan jelzik, hogy a szakrális néprajz szinte új korszaka zajlik, hiszen nem kevés felekezeti, etnikai, rítusváltási, pasztorációs és lelki-ségi sajátosság között élünk, mely kiegészül, olykor fölülrődik a modernitás politikai-vallási korszakának párhuzamosan folyó román és magyar nemzetépítési stratégiáival, etnokulturális kölcsönhatásokkal, regionális sajátosságokkal, vagy univerzálisnak minősülő jelenségek vallástudományi megközelítésével hasonlóképpen.

Györfy Eszter történeti, demográfiai, felekezeti, vallási és nyelvi vegyességeket vagy kölcsönhatásokat elemző terepmunkái (kiemelten Kostelek és a moldvai csángó oktatási programok szakrális területei, vallás és identitás, felekezeti együttélés, kölcsönhatások és újraképződő belső határok rész-kérdései) arra mutatnak rá, miképpen formálódik a 19. századtól napjainkig a magyar és román kettős kötődésű, intézményes és családi vallási élet ott, ahol maga a község közössége is a „köztesség” állapotában érzi magát a vallás mindennapjaiban és a társadalom újraértelmező eljárás módjainak folytonosan újrainrodó helyzeteiben. E határátlépések a felekezetek közötti megosztottságot az etnikai és nyelvi közösségek közti megosztottsággá változtatják (avagy bővítik inkább), melyek azután megannyi kulturális szinkretizmust, kettős és „mozgó” kötődést eredményeznek. Györfy kutatásának helyszíne a régi Csíkszék keleti peremén, Székelyföld és Moldva határán fekvő területként sok száz éve magyarok és románok, római és görögkatolikusok (idővel ortodoxok) együttélésének színtere, avagy határpontja a

térben is. E pontszerűség inkább a térségi identitás alkotóeleme, de a kosteleki társadalom vallási és közösségi életét tanulmányozva intenzív felekezeti „találkozást” tesz kimutathatóvá, amit tartózkodóan nem nevez „identitásnak”, hanem helyette felekezeti és etnikai kötődéseket értelmez empirikus elemzésében. Értelmezi azt is, hogy az egyéni és kollektív összetartozások megannyi más hatáselemmel is föltárható kapcsolatban vannak (így nyelvi, nemzedéki, nyelvi, állampolgári, lokális, regionális, kulturális elemekkel), vagyis követi a Fredrik Barth megalakította etnicitásterminológia többszintű hovatartozási keretében pontosítható mikrolokális módszert, ennek révén eljut a politikai entitáshatárok átírásának, „fizikai atrajzolásának” egyházpolitikai hatásaiig és a közösségen belüli határképződések újrakonstruálásának részletrajzáig. A kötet történeti, vallás-politikai, demográfiai, rítusváltási és etnopolitikai konstrukcióit az első három fejezet módszertani, szakirodalmi és elméleti háttérképe előzi meg, erre következik a nyelvhasználat és pasztoráció évtizedeinek bemutatása, hogy ezekre építse a román és magyar államszocialista stratégiák bemutatását. Az ötödik fejezet már a nyelvi identifikációs tervszerűség, egyházak és iskola, oktatási programok és kortárs trendek felé tér ki, a hatodik már az együttélés rendszerváltás utáni időszakának komplex dinamikáit, kölcsönhatásait, vegyesházasságok és vallás-váltások köztességeit, a kapcsolatok családokon belüli átszíneződésének alakzatait részletezi, egyúttal ezek intézményeit (autentikus vallásosság, egyházak szerepe, papok funkcióváltozása, gyülekezeti élet) is bemutatja a „helyi vallás szinkretizmusára”, az összefonódások sosem egyirányú folyamataira, a határfogalom újrakonstruálására és a határátlépések helyrajzára kitekintéssel. A kötet alapján Kostelek olyan hely, ahol a hosszú távú asszimilációs folyamatok eredményeként a vallási, nyelvi, kulturális elemek sokrétű keveredése, egymásba fonódása mellett a közösségek e 20. századi politikai-vallási átrendeződése nyomán változó módokon és intenzitással kapcsolódtak egymáshoz, ennek illusztrációjaként e közösségek egyikében mutatja be a felekezeti együttélést, a helyiek vallási és etnikai kötődéseinek

folyamatait. Esettanulmányával és további kutatási tapasztalatokkal, forrásokkal a helyi társadalmi és vallási élet együttélési és a közösségen belüli felekezeti-etnikai határok szempontjából legfontosabb példázatait illusztrálja. E „köztes” helyzetű faluközösség számára maga a Váltás/Változás messze nem valódi történeti határpont, a történelmi krízishelyzetek és a hétköznapi hitvilág kevert kulturális örökségei ellent is állnak a román vagy a magyar etnikai interpretációknak, a megosztó külső hatásoknak, a vegyesházasságok elimináló befolyásának vagy az oktatás szolgai szerepvállalásának. Összegzésképpen is hangsúlyozza: nem a helyi vallás és vallásosság egészét jeleníti meg, csupán rész kérdéseire koncentráll, de azt történeti ívbe ágyazottan jeleníti meg.

A Balassi Kiadó újabb könyvei közül kiemelt érdemel Peti Lehel: *„Krisztus ajándéka van bennünk.” Pünkösdzizmus moldvai román, roma és csángó közösségekben* című tanulmánykötete, melyben „Kelet-Románia egy etnikailag és felekezetiileg vegyes kistérségének pünkösdi közösségeiben végzett terepmunkán alapuló vallásantropológiai kutatás eredményei” és szemléletmódjának empirikus tapasztalatai kaptak helyet a mentalitások, a közösségi önszerveződések, vallás – migráció – etnicitás hármasságában, funkcióval felruházott törekvések történeti közegébe ágyazottan. Peti Lehel számos korábbi munkája után olyan moldvai pünkösdi közösségek vizsgálatára, rituális gyakorlataik és szertartások részletekbe menő feltárására vállalkozott, „amelyek katolikus vagy keleti ortodox, azaz csángó vagy román többségű falvakban, illetve nagy számban román lakott településeken található”. Mint kortárs vallási és társadalomtörténeti szemléletű kutató e pünkösdi közösségek kialakulásának történeti működésrendjét, rituális eljárásaikat, új közösségek születésének interkulturális vagy szinkretikus folyamatait, egymással kialakított változó viszonyait is megnevezi, elemzi. E pünkösdzizmus szertartásrendi tevékenységrendszerének, a „karizmatikus rítusok” megjelenésének, hálózatokba szerveződésük tradícióvá váló jelenségeinek, akár a megtérés indítékainak és a lendületes térségi modernizációs folyamatoknak

e közös szemléje révén mintegy annak aprólékosabb feltárással lehetséges megértését teszi lehetővé, hogy a (Györfy Eszter által is bemutatott etnikai-kulturális, felekezeti) kölcsönhatások miképpen érvényesülnek mégis a moldvai roma csoportok áttéréseiben, funkcióváltozásában, felekezeti megtéréstörténetek érvényesülésében, illetve miként formálódnak a karakteresen különböző közösségekben a belső választóvonalak. A kötet Bevezetón túli hat nagyobb fejezete világos struktúrában, esetpéldajelleggel épül egymásra, szinte formailag is követve a belső határképződési, zárási és nyitási, tradíciómegkötési és modernizációs zónákban föllelhető jelenségeket. S bár *A Szentlélek ajándékai és karizmatikus rítusok dolgozat* látszólag nagymértékben eltér *A pünkösdzizmusra való áttérés okai és funkciói egy moldvai roma közösségben* tanulmánytól, vagy a migrációs térség visszahatása egy kelet-moldvai kolduló roma közösség életvitelére látszólag távol esik „a nyelveken szólás szerepe” tárgykörtől, de a szintér szereplői is, a hitvilágok és rituálék (glosszológia, ördögűzés, jóslás, prófécia) eltérő változatai is más-más funkciók mellett úgy függenek össze, hogy mindezek rituális változatai, a társadalmi környezet behatásai, a rítusokat gyakorló/felügyelő specialisták tevékenységét (közösségvezető, diakónus, prorok/jós stb.) jellemző aktivitást mégis közös értelmezési keretbe tudja illeszteni. A kötet egésze ugyanakkor kísérletet tesz „a pünkösdzizmus mentalitására, a közösségek szerveződésére gyakorolt hatásának feltárására, illetve vallás, migráció és etnicitás kapcsolatának elemzésére is” (jelzi a hátoldali ismertető), kiemelve a mikrorégióban működő csoportok egyediségében és közös jellemzőikben egyszerre meglévő analógiákat, a majd’ minden téren egymástól eltérő felekezeti szerveződések etnikai hátterét (római katolikus csángók, ortodox keresztény románok és vegyes lakosságú történeti térségek jellegét), a gyülekezet reprezentánsainak interjúk vallomásából fakadó, illetve a „hálózatiság” dinamikáját mutató három faluközösség sajátosságait szimbolizáló jegyeket. E többfókuszú, több színterű, többközösségű feltárást kiegészíti a terepről angol–francia–olasz munkavállalóként távozók bemutatásával, a

rituális különbségek jellemzésével (az exorcizmus, a nyelveken szólás, a prófécia, a gyógyítás, jóslás, jövődőlés sajátosságaival), de hangsúlyt helyez „a Szentlélek ajándékainak” szerepére épülő vezetői legitimitás érzékeny bemutatására is, szakirodalmi kitérőkkel kiegészítve, értelmezési aspektussal alátámasztva. A kötetzáró migrációs tanulmányokban a megtéréstörténetek és csatlakozási hatáseggyüttesek részleteiről is látképet ad, a megtéréseket szakaszolja, a migráció és integráció kérdéseit sem hagyja feledésben. Sajátos „új identitásmarkerek” mögött álló képzetek, tartalmak, nyelvi jegyek karizmatikus

értékmomentumainak feltárására is figyelmet fordít, s mindezeket a Pócs Éva vezette Kelet-Nyugat Vallásetnológiai Kutatócsoport támogató részvétele révén megfogalmazott összegzésbe is szervesen beilleszti. Művében a fenti kötetek összhangja, egybecsengő vagy sajátos jelenségegyüttesek tónusa szintúgy a korunkban lassan már elengedhetetlen interetnikus és vándorlásföldrajzi összkép szakrális dimenzióinak komplex feltárásává áll össze, a térségünkben jellemző lelkiségi univerzumban.

A. Gergely András

A ruszinok történetének dokumentumai mint nemzeti örökség

A magyarországi ruszinok és ukránok. Szerk. Fedinec Csilla–Szakál Imre–Cserniczkó István. Bp., Magyar Nemzeti Levéltár, 2020. 274. old.

A Magyar Nemzeti Levéltár 2018 júliusában nyitott népiismereti kiállítást *Kik vagyunk? Magyarországi nemzetiségek* címmel. A kiállítás nyomán, annak célkitűzéseit követve indított 2020-ban forrásokat közlő kiadványsorozatot *Magyarországi Kisebbségek: Nemzeti, Nemzetiségi és Vallási Közösségek* címmel, melynek első forrásgyűjteménye a magyarországi ruszinok és ukránok múltjából merít. A sorozat kötetei, valamint a kiállítás a különböző etnikumok ismertetését célozzák, az együttlélés dokumentumaiból tesznek közzé. A vállalkozás a nemzetiségeket, azoknak az államalkotó nemzettel való együttlélését a mindenkori magyar állam kulturális örökségeként keretezi. A sorozat szerkesztői L. Balogh Béni, Majtényi György, Mikó Zsuzsanna, Szabó Csaba. A forrásgyűjtemények kiadását a sorozatban egy, a nemzetiségi kérdés magyarországi történetét tárgyaló tanulmánykötet előzte meg.

A Fedinec Csilla, Szakál Imre és Cserniczkó István által szerkesztett, *A magyarországi ruszinok és ukránok* című kötet célja a szerkesztők

megjelölése szerint olyan írárok közzélése, amelyek „a ruszin és az ukrán nemzetiségek magyarországi történetének legfontosabb jellegzetességeit tükrözzék”. A források szelekciójában fő kritériumot jelentett az, hogy a magyar olvasóközönség számára korábban nehezen hozzáférhető forrásokat tegyen e kötet elérhetővé. Az is egyértelmű ugyanakkor, hogy a szerkesztők egy többé-kevésbé folytonos történeti ívet igyekeztek megrajzolni, ezekhez a politikátörténeti korszakokhoz rendelnek – egyfajta arányosságot is szem előtt tartva – szövegeket. A kötetet egy bevezető tanulmány nyitja, illetve egy, a szerkesztői elvekre és a közlés módjára vonatkozó rövid szerkesztői jegyzet. A kötet második, terjedelmesebb része *Dokumentumok* alcím alatt a szelektált forrásokat hozza hat fejezetbe csoportosítva.

Fedinec Csilla az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet tudományos főmunkatársa. Kutatásai Kárpátalja 20. századi történetére, Ukrajna politikátörténetére, a Kelet-Közép-Európai kisebbségi kérdésre

Lingvay Julianna (1992) – doktorandusz, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Doktori Iskola, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, julianna.lingvay@outlook.com